

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

УПП – Українські прислів'я та приказки. К. : Дніпро. – 1984. – 392 с.

М. М. Pauk

DESCRIPTIVE METALANGUAGE OF RESTRICTIVE SYNTAXEMES
AS COMPONENT OF PAREMIAS

Restrictive syntaxemes is obligatory component of many Ukrainian proverbs. In the structure of sentences they prepositive. Restrictive syntaxemes have specific semantic and syntactic properties that do not allow them to use traditional methods of parsing. The purpose of the article is to find terminology refer to these units. In particular, investigate the possibility of applying for their nomination terms *determinant*, *topic*, *dupleksyv*.

К е y w o r d s : proverb, syntaxema, determinant, topic, dupleksyv.

УДК 811.161.2'373.45=111:81'374'373.46:3]:050(477)

Н. О. ПОЛІЩУК
(Дубно, Україна)

**ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ
СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ
МАС-МЕДІА**

У статті розглянуто особливості залучення до суспільно-політичної термінології, яка стала невід'ємним компонентом мови сучасних засобів масової інформації, спеціальних одиниць з англійської мови; характеризувано вплив англійської мови як основного джерела запозичення сучасних суспільно-політичних термінів; проілюстровано особливості вживання політичних інновацій в авторському тексті.

К л ю ч о в і с л о в а : запозичення, іншомовний термін, суспільно-політична лексика і термінологія, публіцистичний текст.

Активізація інтеграційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. у світі, зокрема на європейському континенті, перманентні соціальні зміни в житті нашої держави сприяли появі в мові сучасної публіцистики політичного спрямування значної кількості англійської суспільно-політичної лексики і термінології, яка адаптується в національній мові надто швидко. Як наслідок – лексична система української мови перебуває під активним впливом англійського словникового складу. Англійські запозичення (точніше, їх американський варіант) активно функціонують у сучасних українських ЗМІ, привертаючи посилену увагу лінгвістів.

Н. О. ПОЛІЩУК, 2017

Серед аспектів дослідження англізмів виділяють чинники запозичення (Л. Архипенко, О. Лапінська), етимологію (Н. Волошина, М. Ярошенко, Л. Гудзь), особливості фонетичної та семантичної асиміляції (Т. Лелека, Л. Чернікова, Т. Смілик), лексико-семантичні групи (О. Дьолог, І. Коробова, О. Лапінська, В. Сніцар), словотвірну структуру (Є. Карпіловська, Л. Кислюк) тощо. Проблемам, які постали перед мас-медійним мовознавством, присвячено наукові праці Я. Битківської, К. Демченко, Н. Іванова, О. Чередниченка, Є. Карпіловської, К. Ленець, М. Навальної, Н. Нікітіної, П. Селігея, С. Стефан, І. Фаріон та ін.

Об'єктом нашого дослідження є суспільно-політична лексика і термінологія в мові сучасних мас-медіа, дібрана з газет “Дзеркало тижня”, “Газета по-українськи”, “Високий Замок”, “Українська правда”, “Скриня” за період 2014 – 2017 рр. Предмет дослідження – функції аналізованих одиниць у газетному тексті. Мета – висвітлення особливостей функціонування запозиченої суспільно-політичної лексики й термінології в публікаціях політичного спрямування, з'ясування специфіки пристосування запозичених терміноодиниць, особливостей вживання в публіцистичному тексті.

Англізми стали проникати в українську мову ще в XIX ст. через польську, російську, німецьку мови (Англія на той час утвердила своє лідерство в промисловому виробництві, що посилювало інтерес до всього англійського й викликало новий потік англізмів в інші мови, зокрема в українську). Із другої половини XX ст. кількість лексем англійського походження помітно збільшилася, посилюється процес безпосереднього запозичення.

Сучасні світові інтеграційні процеси, які розширили кордони спілкування в різних галузях людської діяльності, спричинили зростання ролі однієї, зрозумілої всім мови. Такою контактною мовою, що полегшує міжнародне спілкування в науці, культурі, освіті та бізнесі, у другій половині XX ст. стала англійська, отримавши статус мови міжкультурної комунікації.

Англійська мова стала потужним джерелом лексичних запозичень й у сфері суспільно-політичної лексики української мови кінця XX – початку XXI ст. Це пояснюється економічною та політичною могутністю Сполучених Штатів Америки, їхньою активною культурною експансією, великою роллю англомовних країн (Англії, Канади, Австралії) у сучасному світовому суспільному та політичному житті. З утвердженням в Україні демократії, парламентаризму, інших суспільних реалій, у сфері яких найбільший досвід мають англомовні країни, англійська мова стала джерелом відповідної спеціальної термінології [11].

На сучасному етапі політичну мову українських газет та журналів, теле- та радіоефірів заповнили такі англійські запозичення: *астротурфінг* (*astroturfing*) – “штучне керування громадською думкою”; *брифінг* (*briefing*) – “коротка прес-конференція з актуальних питань сучасної політики”; *праймеріз* (*primaries*) – “попередні вибори”; *електорат* (*electorate*) – “сукупність виборців, що голосують за якусь кандидатуру або політичну партію на парламентських, президентських чи муніципальних виборах”; *екзитпол* (*ekzytpol*) – “підрахунок голосів, який проводять опитуванням виборців на виході з виборчих дільниць відразу після голосування”; *імнічмент* (*impeachment*) – “процедура залучення парламенту, вищих посадових осіб держави (президента включно) до судових процесів для позбавлення їх повноважень”; *снікер* (*speaker*) – “голова

парламенту або палати парламенту в ряді країн”; *сніч* (*speech*) – “коротка промова, публічний виступ”; *саміт* (*summit*) – “зустріч, переговори, конференції або наради глав держав, вищих урядовців, лідерів партій”; *меседж* (*message*) – “інформація в політичних комунікаціях, яка містить певний прихований зміст, що дає реципієнтові додаткові відомості про справжні наміри комунікатора”; *дедлайн* (*deadline*) – “крайній термін, до якого має бути виконано певне завдання” та ін. Наприклад: “Венесуельський парламент оголосив президента персоною, котра залишила посаду “через невиконання своїх обов’язків”. Але Верховний суд Венесуели визнав незаконними спроби Національної асамблеї оголосити **імнічмент** президентові, і добровільно піти у відставку Мадуро не має наміру” (Д.т. №1, 14–20.01.2017). “Для України та ЄС сьогодні актуальним є завершення процесу візової лібералізації, продовження макрофінансової допомоги Києву”, – зазначив високопоставлений дипломат про двосторонній **саміт** Україна – ЄС” (В.З., 25.08.2016).

Докорінні економічні та політичні зміни, що відбулися на межі другого – третього тисячоліття, прогрес науки й техніки, розвиток найновіших технологій спричинили появу нових понять, реалій, на позначення яких найчастіше використовують запозичення з англійської. Від 90-х років ХХ ст. в економічну й фінансову галузеві терміносистеми додалося чимало англійсько-американських лексем, котрі не мають національних аналогів, наприклад: *тендер*, *аудит*, *кеш*, *реверс*, *бізнес*, *кліринг*, *лізинг*, *холдинг*, *маркетинг*, *моніторинг*, *менеджмент*, *скейт*, *мерчандайзинг*, *ф’ючерс*, *чартер*, *франшиза* (*franchise*) – “звільнення від податку” і *франчайзинг* (*franchise*) – “моніторинг (комплекс засобів для відстеження стану і тенденцій розвитку процесів)” тощо; ряд термінів на позначення осіб за родом діяльності: *маклер*, *брокер*, *дилер*, *артдилер*, *менеджер*, *кредитор*, *букмекер*, *спонсор*, *бізнесмен*, *девелопер* та ін. Порівняймо: “За його словами члени НАЗК (Національне агентство з питань запобігання корупції – авт.) не можуть просто прийти додому до декларанта та перевірити його кеш” (Д.т. №42, 12–18.11.2016); “Голова Одеської обласної ради висловив впевненість, що тепер жодних конфліктів в Одеській області не буде. Бо Максим Степанов (новопризначений голова Одеської облдержадміністрації – авт.) “по-справжньому системний і правильний менеджер, який потрібен області та її жителям” (Д.т. №1, 14–20.01.2017). Через ЗМІ нові терміни активно проникають до усталеного словникового складу української мови.

Під час загострення політичної боротьби між різними партіями та блоками у мові сучасних мас-медіа активно функціонують англійські терміни на позначення понять і реалій, пов’язаних із виборами, наприклад: *праймеріз* (від. амер., мн. *primaries* < *primary* – “попередні вибори”) – “попередній етап президентських виборів у США; попереднє визначення єдиного кандидата від певної політичної партії на передвиборчих зборах; попереднє висування кандидатів на виборах”; *снічрайтер* (від англ. *speech* – “мова, промова” і англ. *write* – “писати”) – “рід занять людини, яка готує доповіді та промови для посадовців, бізнесменів, публічних людей”; *моніторинг* (англ. *monitoring*) – “систематичне спостереження, вивчення, оцінка та прогнозування певних явищ, станів, процесів у природі та суспільстві для запобігання критичних ситуацій”; *астротурфінг* (анг. *astroturfing*) – “штучне керування громадською думкою” та ін. Такі лексичні одиниці засвоюються безпосередньо з мови-джерела

з максимальним наближенням до фонетичного, граматичного та правописного оформлення слів. Порівняймо: “По-справжньому громадянське суспільство провело б серед себе кастинг і через праймеріз делегувало б людей у політику. Частково воно і намагається це зробити, але в Україні воно ще дуже юне, недосвідчене і романтичне, щоб це було кваліфіковано” (Д.т. № 33, 19.10.2014); “Як майстер слова, кар’єрний дипломат Олександр Щерба писав інтерв’ю, тези, виступи міністрам, прем’єрам, спікерам і президентам. Саме цей спічрайтер був основним автором 40-хвилинного звернення Петра Порошенка до Конгресу США” (Д.т. № 46, 05.12.2014).

Також запозиченими з англійської мови у сфері політики є такі лексеми: *спікер, парламент, парламентаризм, блок, істеблішмент, лобі, лобіст, бюджет, долар, імпічмент, інавгурація, лейборист, торі, ескалація, екстрадиція* та ін., напр.: “Засновник порталу WikiLeaks Джуліан Ассанж відмовився від **екстрадиції** до США. Він пояснив свою відмову тим, що американська влада не помилювала його інформатора Челсі Меннінг, яка засуджена за витік секретної інформації” (Д.т. №1, 14–20.01.2017); “Хай там що, але **ескалація** конфлікту на Донбасі свідчить про нові реалії і нові виклики для України. Авдіївка – це початок чогось...” (В.З. №13, 02–08.02.2017).

Для запозичень у сфері суспільно-політичної лексики останніх десятиліть характерними є два процеси: 1) збільшення кількості англомовних за походженням слів (*ескалація, офшор, тренд, клан, брифінг, дедлайн, хакер* та ін.); 2) розширення актуальності слів англійського походження, що функціонували в українській мові обмежено, для характеристики певних сфер життя в зарубіжних країнах (*імпічмент, імідж, спікер, лобі, рекет* тощо).

Англомовні запозичені терміни у сфері суспільно-політичної лексики української мови поділяємо на кілька типів (11):

1) запозичення досить давні й настільки пристосовані до мови, що вже не відчувається їхнє іншомовне походження; їх часто й широко застосовують, вони мають велику кількість похідних: *бюджет, снайпер, лідер, парламент, блок, маніфест* та ін. Порівняймо: “Гнупове, Лебединське, Водяне, Новотроїцьке, Березове, Талаківку та Широкине бойовики обстріляли з гранатометів та стрілецької зброї. По Новотроїцькому та Гнуповому вогонь вів снайпер” (Д.т. №3, 28.01. – 3.02.2017); “Щороку видатки на силовиків в Україні зростають. А цьогорічний бюджет побив усі рекорди” (В.З. 03.01.2017);

2) власне англомовні слова, які часто використовують у мовленні; вони входять за межі професійної сфери вживання й поступово стають загальномовними одиницями: *спікер, тренд, саміт, імпічмент, істеблішмент, менеджмент, піар* та ін., напр.: “Цей рік розпочався офіційним приходом до влади нового президента США, перемога якого досі справляє стресовий ефект на політичну систему Америки. І схоже, що це президентство не буде простим – американський істеблішмент виявився морально не готовим не тільки до перемоги “непрохідного” кандидата, а й до того, що проти самого істеблішменту було застосовано спрямовану акцію з боку Росії” (Д.т. №2, 21– 27.01.2017);

3) варваризми – рідковживані іншомовні слова, які використовують у фатовому спілкуванні, напр.: *ленд-ліз* – “давати у борг”, *дедлайн* – “крайній термін”, *пабліситі* – “прагнення до популярності, славнозвісності; самореклама” та ін. Порівняймо: “Тепер легко казати, що *ленд-ліз* нічого не значив, – писав у

повоєнні роки один з найближчих соратників Сталіна Анастас Мікоян, який у роки війни був членом політбюро ЦК партії, заступником голови раднаркому (уряду) і очолював наркомат зовнішньої торгівлі. – Він перестав мати велике значення значно пізніше. Але восени 1941 року ми все втратили, і якби не ленд-ліз, не зброя, продовольство, теплий одяг для армії та інше постачання, хтозна, чим би все обернулося...” (В.З. №142, 15–21.12.2016).

Дослідники здебільшого не розглядають варваризми як одиниці української мови. Зокрема, О. А. Стишов на означення іншомовних слів, що вводяться в текст для надання йому колориту зображуваного середовища або для посилення експресії, використовує термін *варваризми*. Є. А. Карпіловська відрізняє їх від неозапозичень, кваліфікуючи як *іншомовні вкраплення*, тобто іншомовні до системи української мови, зокрема “у випадку свідомої заміни такими словами питомої української лексеми з тим же значенням цінностей” [3, с. 19].

У новітню добу в мові мас-медіа політичного спрямування часто натрапляємо на іншомовні слова, засвоєні безпосередньо з мови-реципієнта без їх транслітерації, наприклад: *Brexit* (словоутворення від англ. *Britain*, Британія + англ. *exit*, вихід) – вихід Британії з Європейського Союзу); *Grexit* (штучне словоутворення від англ. *Greece*, Греція + англ. *exit*, вихід) – потенційний вихід Греції з Єврозони; *Wikileaks* (англ. *wiki* та *leak* – витік) – “міжнародна організація, що займається витокami таємної інформації та її подальшою публікацією на своєму сайті”; *Freedom House* (від англ. *freedom* – воля, свобода та *house* – будинок, дослівно “Дім Свободи”) – “міжнародна правозахисна неурядова організація, яка займається підтримкою та вивченням стану демократії, політичних свобод і дотримання основних прав людини”; *Facebook* – “найпопулярніша у світі соціальна мережа”. Особливо продуктивно цю групу запозичень використовують для називання геополітичних процесів, міжнародних організацій, наслідуючи мовну моду, з метою прагматичного впливу на читача, слухача. Наприклад: “З листів, оприлюднених Wikileaks, американці дізналися: Білл і Гілларі Клінтони, займаючись благодійністю, заробляли на цьому десятки мільйонів доларів...” (В.З. №127, 10–16.11.2016); “Україна потрапила в розділ “частково вільних країн” в рейтингу “Свобода у світі-2017”. Про це сказав директор представництва Freedom House в Україні Метью Шааф” (У.п. 31.01.2017).

Використання англізмів та їхня асиміляція в мові-реципієнті набувають все більшого масштабу. Сьогодні питання вживання запозичень у термінології постає особливо гостро через вкрай негативне явище, яке активізувалося в нашій мові, – через навалу англізмів. Цей процес є доволі хаотичним і некерованим, що нерідко спричинює засмічення мови.

Відомо, що в кожного народу існує своя мовна політика щодо використання чужих слів. Є мови, що “радо” приймають до себе іншомовні запозичення, приміром англійська, французька, і, переосмисливши їх, позичають іншим мовам. Більшість мов намагаються очиститися від будь-яких запозичень, а якщо вони й з’являються в мові, то підбирають до них власні національні відповідники. До таких мов належать мови Балтики, чеська, польська.

Ще у 70-х роках минулого століття Л. П. Крисін звертав увагу на той факт, що у процесах запозичення значну роль відіграє політична позиція країни і мови: “порівняймо у зв’язку з цим поширення “американізмів”, які перебувають, по суті на становищі інтернаціональної лексики, оскільки вони

вживаються в багатьох мовах, хоч і відчуються в них як щось чужорідне” [7, с. 22]. Слушною є думка з цього приводу сучасної дослідниці Г. В. Чорновол: “Ставлення до таких лексем має бути настороженим, адже досить багато носіїв української мови активно використовують їх Окремі дослідники з часом таке явище починають сприймати як норму, що не суперечить розвитку мови, хоча насправді маємо елементарний випадок лексичного паразитизму американських одиниць у європейських мовах” [14, с. 262].

В українському мовознавстві існують різні погляди на необхідність залучення іншомовної лексики. І. Я. Горбачевський, О. О. Реформатський та ін. у своїх дослідженнях прихильно ставилися до запозичень у терміносистемах, аргументуючи такий підхід тим, що з часом міжнародна термінологія буде розширювати сферу свого впливу, а національна – звужувати. Сучасні дослідники (Ю. А. Зацний, А. В. Янков, А. Д. Олійник) уважають, що саме завдяки запозиченням мова має достатні внутрішні ресурси для задоволення потреб її носіїв, розумне та виважене вживання іншомовних термінів лише збагачує національну мову, розширює її виражальні можливості.

Проте більшість мовознавців підкреслюють, що потрібно відродити в собі самостійність мислення і не прив’язувати українську термінологію до будь-якої мови. Доцільність чужомовного засвоєння виправдане тільки тоді, коли воно відповідає мовним потребам і не порушує національної специфіки певної терміносистеми (Т. В. Секунда, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, О. М. Кочерга, І. М. Кочан та ін.) Зокрема, Т. Р. Кияк зауважив, що лише через відсутність свого терміна “краще ввести в обіг іноземний, ніж взагалі не термінувати певне поняття” [2, с. 24].

Переважна більшість дослідників погоджуються з тим, що відсоток запозичень не повинен перевищувати 30–40% від усієї кількості одиниць певної терміносистеми. Саме на таких засадах стояло і стоїть українське термінознавство.

Нині дехто з політиків, економістів і фінансистів, працівників мас-медіа вважає, що, інтернаціоналізуючи нашу термінологію, ми збагачуємо її, полегшуючи собі шлях до економічного поступу. Іноді науковці, вільно володіючи англійською, використовують у термінології та й лексиці загалом англійські варваризми, покликаючися на відсутність в українському словнику слова з аналогічним значенням, а англійський термін, на їхню думку, найточніше передає суть означуваного поняття.

Це спрощений шлях некритичного й інколи навіть бездумного копіювання, який збіднює і власну термінологію, і власну політичну думку, і національну ментальність загалом. Влучно зауважує Ірина Фаріон: “Англійські запозичення прорвали греблю нашої мови не так з огляду на процеси глобалізації чи інтернаціоналізації світу, як через невіднайдення сили у самій собі – себто мові” [13, с. 163].

Отже, на формування лексичної системи мови, зокрема, на лексику суспільно-політичного характеру, як найбільш важливий аспект політичної комунікації, значно вплинули суспільні процеси початку ХХІ століття. Утворені лакуни заповнюються запозиченнями з різних мов, зокрема англійської. Усі нові запозичення в українській мові пов’язані з активними контактами між країнами і мовами, особливо у сфері суспільно-політичній. Нормальний процес розвитку мови через запозичення дозволяє українській термінології органічно вписуватись у світовий соціально-політичний, економічний контекст.

1. *Жайворонок В. В.* Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32 – 46.
2. *Кияк Т.* До питання про своє та “чуже” в українській термінології // Мовознавство. – 1994. – № 4. – С. 22 – 25.
3. *Клименко Н. Ф.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
4. *Колоїз Ж. В.* Семантичні неологізми як результат семантичної деривації // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Сер. : Філологія. – 2005. – № 659. – Вип. 44. – С. 6 – 11.
5. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: навч. пос. / І. М. Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. *Кочерга О.* Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова / О. Кочерга, В. Кулик // Вісник Академії наук України. – 1994. – № 4. – С. 55 – 61.
7. *Крысин Л. П.* Иноязычные слова в современном русском языке. – М. : Наука, 1968. – 206 с.
8. *Навальна М.* Динаміка лексику української періодики ХХІ ст.: [монографія] / М. І. Навальна. – К. : Інститут української мови; Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
9. *Нещименко Г. П.* Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: Проблемы. Тенденции развития // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98 – 132.
10. *Сербенська О.* Інновації у мові сучасних українських мас-медіа // 125 років Наукового товариства імені Шевченка : зб. наук. праць [і матеріалів, присвяч. ювілею тов-ва]. – Л., 2001. – С. 158 – 177.
11. *Снісаренко Я. С.* Вплив лінгвальних і екстралінгвальних чинників на розвиток суспільно-політичної лексики та суспільно-політичної термінології // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (2). – 207 с.
12. *Стишов О. А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – [2-ге вид., переобл.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
13. *Фаріон І. Д.* Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 328 с.
14. *Чорновол Г. В.* Функціональні особливості інтернаціональних термінів у системі економічної термінології // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : Інститут української мови, 2015. – Вип. 3 (2). – С. 258 – 264.

N. O. Polishchuk

BORROWING AS A SOURCE OF MODERN UKRAINIAN MEDIA VOCABULARY

The article considers the usage of special foreign language units in the Ukrainian political terminology. This lexis has become an integral part of the contemporary massmedia language. The influence of the English language as the main source for modern borrowed socio-political terms, features of usage in author texts are illustrated.

К e y w o r d s : borrowing, foreign language term, socio-political lexis and terminology, journalistic text.